

Αρκάντι & Μπορίς ΣΤΡΟΥΓΚΑΤΣΚΙ

ΠΙΚΝΙΚ ΣΤΟ ΠΛΑΤ΄ ΤΟΥ ΔΡΟΜΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΠΟ ΤΑ ΡΩΣΙΚΑ

Γιώργος Πινακούλας

RO
BO
TA

ΕΠΙΜΕΤΡΟ I

Μανώλης Πατηνιώτης

ΕΠΙΜΕΤΡΟ II

Erik Simon

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ ROBOTΑ

Το επίμονο είδος

ΜΑΝΩΛΗΣ ΠΑΤΗΝΙΩΤΗΣ

Κανείς δεν ξέρει τι συνέβη ακριβώς· πώς συνέβη ή αν συνέβη καν. Το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι στην επιφάνεια του πλανήτη εμφανίστηκαν περιοχές γεμάτες με αντικείμενα και δυνάμεις που υπερβαίνουν την ανθρώπινη κατανόηση. Σίγουρα κάτι συνέβη, κάτι το οποίο επίσης υπερβαίνει την ανθρώπινη κατανόηση. Εικάζουμε ότι πρόκειται για το πέρασμα εξωγήινων όντων, τα οποία εγκατέλειψαν στα σημεία όπου στάθμευσαν δείγματα της εξαιρετικά προηγμένης τεχνολογίας τους. Είτε το έκαναν ηθελημένα είτε ακούσια, η Επίσκεψη δημιούργησε από τη μια μέρα στην άλλη ασύλληπτες προοπτικές για επιστημονική γνώση, τεχνολογική πρόοδο και πλουτισμό. Αρκεί να μπορέσουμε να αποκτήσουμε, να καταλάβουμε και να θέσουμε υπό τον έλεγχό μας αυτά τα θαυμαστά και ταυτόχρονα θανάσιμα τεχνουργήματα.

Οι αδελφοί Στρουγκάτσκι προέρχονται από τον χώρο της επιστήμης και της τεχνολογίας. Μεταφραστής και επιμελητής τεχνικών κειμένων ο Αρκάντι, αστροφυσικός ο Μπορίς. Δεν τους χρειάζεται να επινοήσουν ένα σκηνικό καταστροφής ή απειλής για να τοποθετήσουν την ιστορία τους. Το τεχνοεπιστημονικό πλαίσιο της εποχής του Ψυχρού Πολέμου τους είναι αρκετό. Εξάλλου η απειλή, όπως θα δούμε, δεν είναι αποτέλεσμα της παρουσίας τερατωδών εξωγήινων όντων ή καταστροφικών τεχνολογικών συμβάντων· είναι εσωτερική και βρίσκεται ήδη εδώ. Το σκηνικό είναι απλώς η αφορμή για να αναδυθεί.

Το *Πικνίκ στο πλάι του δρόμου* είναι μια σπείρα. Ξέρουμε από την αρχή το πλαίσιο, τους ήρωες και την τεχνολογική συνθήκη που ορίζουν την εξέλιξη της ιστορίας. Ως προς αυτά δεν υπάρχει καμιά πραγματική αλλαγή στη διάρκεια των οκτώ χρόνων που διαρκεί η ιστορία. Αντίθετα, υπάρχει η βασανιστική και πληκτική στασιμότητα που χαρακτηρίζει τη ζωή σε πολλές βορειοαμερικανικές πόλεις. Τα ίδια πρόσωπα, οι ίδιες φίλιες, τα ίδια μπαρ, οι ίδιες έχθρες, οι ίδιες γειτονιές — οι ίδιοι νεκροί. Μόνο τα μεγέθη αλλάζουν, αντανακλώνοντας την οικονομική μεγέθυνση όταν τα πράγματα πάνε καλά, αλλά και την προϊούσα εξαθλίωση, το αναπόφευκτο εντροπικό τίμημα αυτής της μεγέθυνσης. Αν κάτι είναι διαφορετικό στο *Χάρμον* είναι ότι όλα αυτά γίνονται στην περιφέρεια της Ζώνης, σαν να επιτηρούνται από αυτή. Κατά τα άλλα, οι άνθρωποι ζουν βουτηγμένοι στον βούρκο τους, είτε αυτός είναι τα μίση και οι ματαιώσεις τους είτε η φιλοδοξία και η διαφθορά. Πολλοί έχουν πει ότι οι Στρουγκάτσκι ασκούν κριτική στο παρακμάζον σοβιετικό καθεστώς. Ωστόσο, θα ήταν ίσως πιο ακριβές να πούμε ότι, με έναν αξιοθαύμαστο για Ρώσους συγγραφείς τρόπο, έχουν συλλάβει τη μιζέρια της αμερικανικής κωμόπολης, τις μικρές ζωές των ανθρώπων και τη σκοτεινή σκιά που ρίχνει σε αυτές η αδυσώπητη καπιταλιστική ανάπτυξη.

Έτσι η αφήγηση είναι μια σπείρα. Δεν υπάρχει κάτι που να διαρρηγνύει το πλαίσιο, ένα καταστροφικό συμβάν που να αποκαλύπτει έναν ευρύτερο ορίζοντα δυνατοτήτων· ο ορίζοντας δυνατοτήτων καλύπτεται από τη Ζώνη. Τίποτα δεν θα συμβεί ποτέ, τουλάχιστον τίποτα στο οποίο οι ήρωες της ιστορίας, οι στάλκερ, να μπορούν να συμμετάσχουν. Οι ζωές τους διαγράφουν κλειστές τροχιές που τους φέρνουν στη Ζώνη και μετά ξανά (αν είναι τυχεροί κι αυτή τη φορά) στο ίδιο μίζερο μπαρ, και κατόπιν σε μια προσωπική ζωή στην οποία μοιράζονται με τους οικείους τους την κενότητα που αφήνει η έκθεσή τους στο αδιανόητο. Κάθε φορά βουλιάζουν όλο και πιο βαθιά μέσα τους, σε ένα κλειστοφοβικό

σύμπαν όπου αντηχεί η αυτολύπηση και η ματαιώση, ελπίζοντας πως επιτέλους θα βρουν τη μαγική λέξη (ή το μαγικό αντικείμενο) που θα τους λυτρώσει.

Η αφήγηση εξελίσσεται σε τρία επίπεδα. Και τα τρία οι Στρουγκάτσκι τα προσεγγίζουν με εμφανώς κριτική διάθεση. Το επίπεδο που φαίνεται να κυριαρχεί και να αποτελεί το σταθερό υπόβαθρο και των δύο άλλων είναι εκείνο που αφορά την αναζήτηση της γνώσης. Η επιστημονική περιέργεια που γεννά η Επίσκεψη είναι τεράστια. Ταυτόχρονα, ωστόσο, η ικανοποίηση αυτής της περιέργειας απαιτεί από την εδραιωμένη επιστήμη να αντιμετωπίσει κατά πρόσωπο το άγνωστο. Αυτό όμως δεν έκανε πάντα η επιστήμη; Η αλήθεια είναι πως όχι! Η επιστήμη αντιμετώπιζε πάντα το οικείο ή το άγνωστο που βρισκόταν στις παρυφές του οικείου. Όχι επειδή απέφευγε να εκτεθεί στην επισφάλεια του άγνωστου, αλλά επειδή ο σκοπός της ήταν να οδηγηθεί «από το γνωστό στο άγνωστο» — βασική αρχή τόσο της βακωνικής επαγωγής όσο και του λογικού θετικισμού. Και να που τώρα έρχεται αντιμέτωπη με το ριζικά ανοίκειο. Η επιστήμη καλείται να γεφυρώσει ένα χάσμα, το χάσμα που δημιούργησε η Επίσκεψη — και εκεί είναι που χάνει τον βηματισμό της.

Σχεδόν σε κανένα σημείο της ιστορίας η επιστήμη δεν πάει στη Ζώνη (και τη μοναδική φορά που το κάνει υφίσταται τις θανάσιμες συνέπειες της απερισκεψίας της). Δεν επισκέπτεται την επικράτεια του άγνωστου όχι από φόβο, αλλά επειδή έτσι έχει μάθει να εργάζεται: Εξάγει από τη Ζώνη τα περίεργα τεχνουργήματα και τα μελετάει στο εργαστήριο. Ελπίζει ότι στο εργαστήριο θα καταφέρει να προσομοιώσει πειστικά τις συνθήκες που αποτελούν το περιβάλλον αυτών των τεχνουργημάτων και θα τα κάνει να μιλήσουν, να αποκαλύψουν τα μυστικά τους. Αυτός είναι ο τρόπος που εργάζεται η επιστήμη ούτως ή άλλως — προσομοιώνοντας τη φύση στο εργαστήριο και κατόπιν αξιωνοντας οικουμενική ισχύ για τα ευρήματά της. Αυτό όμως το αφήγημα, που έχει

περάσει στη σφαίρα του αυτονόητου μέσω της επανάληψης και της εδραίωσης των επιστημονικών θεσμών, χάνει την αξιοπιστία του εξαιτίας της επιθετικής παρουσίας του ανοίκειου: Η σχέση της επιστήμης με τη φύση, στη συγκεκριμένη συνθήκη, μεσολαβείται από τη δράση μιας ομάδας *λαθρεμπόρων νοσημάτων*, των στάλκερ. Αυτοί είναι που κάνουν την επιλογή των τεχνουργημάτων, αποφασίζουν ποια από αυτά αξίζει να μελετηθούν, ποιες είναι οι ιδιότητες για τις οποίες αξίζει να μελετηθούν, ποιες είναι οι μεταξύ τους σχέσεις, ακόμα και για τη διαθεσιμότητα των δειγμάτων που προορίζονται για εργαστηριακή μελέτη. Η επιστήμη χάνει την αθωότητά της και μπλέκει σε ένα εννοιολογικό αλισβερίσι με τον χώρο που πάντα αποστρεφόταν, στο όνομα του νηφάλιου ορθολογισμού που υποτίθεται ότι την χαρακτήριζε: τον χώρο των προλήψεων, της εικτολογίας, της τερατολογίας και, εντέλει, της ριζικής ενδεχομενικότητας.

Ο δεύτερος άξονας της αφήγησης αφορά το στρατιωτικοβιομηχανικό σύμπλεγμα, τα στενά συνυφασμένα συμφέροντα κεφαλαίου, κράτους και στρατού. Με έναν εξαιρετικά επιδέξιο τρόπο, οι Στρουγκάτσκι κρατούν την παρουσία αυτού του πανίσχυρου συμπλέγματος στη σκιά. Δεν πιστεύω ότι το κάνουν από τον φόβο της λογοκρισίας — εξάλλου η ιστορία τους διαδραματίζεται στον Καναδά. Το κάνουν επειδή αυτό το σύμπλεγμα πάντα λειτουργεί στη σκιά. Πάντα καθορίζει τη ζωή των ανθρώπων με έναν υπόγειο και αφανή τρόπο. Η παρουσία του εκδηλώνεται με γλώσσες φωτιάς που ξεπηδούν στιγμιαία από μια σκοτεινή θράκα, η οποία καίει μόνιμα στην καρδιά της καπιταλιστικής κοινωνίας. Επίσης πολύ εύστοχα, οι Στρουγκάτσκι αφήνουν να φανεί ότι το διακύβευμα είναι και εδώ η γνώση. Όχι βέβαια η γνώση για τη γνώση, αλλά η γνώση για την κυριαρχία. Είναι αλήθεια ότι η Επίσκεψη λειτούργησε «δημοκρατικά» ως προς αυτό: Δημιούργησε Ζώνες σε διαφορετικές περιοχές του πλανήτη κι έτσι έδωσε τη δυνατότητα σε πολλά κράτη να επωφεληθούν από την προηγμένη

τεχνολογία των ξένων. Όμως, για να ωφεληθούν πραγματικά, πρέπει να είναι σε θέση να ανασύρουν από κάθε Ζώνη τα μυστηριώδη τεχνουργήματα με τις δυνητικά θανατηφόρες ιδιότητες· και να το κάνουν αυτό με τρόπους που θα περνούν κάτω από το ραντάρ των διεθνών συμφωνιών και της κοινωνικής ηθικής. Σε αυτό το επίπεδο, το στρατιωτικοβιομηχανικό σύμπλεγμα καταφεύγει στις υπηρεσίες των στάλκερ. Η σύμπραξη των δυνάμεων του κεφαλαίου και του κράτους με τον υπόκοσμο δεν αποτελεί πρωτοτυπία, ασφαλώς. Μόνο που η Επίσκεψη μοιάζει να επαναφέρει αυτή τη συνθήκη στην πιο αρχέγονη μορφή της.

Η Ζώνη γίνεται ένα είδος Ελντοράντο. Οι στάλκερ, βρόμικοι, άθλιοι, αναλώσιμοι, συνωστίζονται σαν τους χρυσοθήρες που φωτογράφησε ο Σεμπαστιάο Σαλγάδο για να αποκτήσουν με κάθε τίμημα μικροποσότητες του πολύτιμου υλικού. Συρρέουν στο Χάρμοντ (και σε κάθε Χάρμοντ) από όλα τα μέρη του κόσμου ελπίζοντας πως θα καταφέρουν να βγουν ζωντανόι από τη Ζώνη, φέρνοντας μαζί τους ένα τεχνούργημα με μοναδικές ιδιότητες που θα το μοσχοπουλήσουν στον ενδιαφερόμενο πλειοδότη, ανεξάρτητα αν αυτός το θέλει για να εξαλείψει τη φτώχεια ή για να καταστρέψει τον κόσμο. Έτσι ζουν και πεθαίνουν, πηγαίνοντας όλο και πιο βαθιά στη Ζώνη, για να συλλέξουν τα θραύσματα ενός πολιτισμού που δεν κατανοούν και να τα διαθέσουν, αντί ευτελούς αντιτίμου, στη βαρβαρότητα που τους περιβάλλει, ενώ οι αποδέκτες αυτών των θραυσμάτων συσσωρεύουν πλούτο. Γιατί ο πλουτισμός δεν προέρχεται από την ανακάλυψη και την ανάκτηση πολύτιμων αντικειμένων (εξάλλου αυτό, στην εξέλιξη της ιστορίας, το κάνουν και αυτόματα μηχανήματα), αλλά από τη συσσώρευση πόρων και την εκμετάλλευση της ανθρώπινης εργασίας για τη μεταποίησή τους. Η Επίσκεψη επαναφέρει την προηγμένη κοινωνία του εγγύς μέλλοντος στην άγρια εποχή της αρπαγής, των περιφράξεων και της αρρύθμιστης εργασίας, που αποτέλεσαν το θεμέλιο του πρώιμου βιομηχανικού καπιταλισμού· αυτή

είναι στην πραγματικότητα η Ζώνη, αυτή θα είναι πάντα η Ζώνη για το κεφάλαιο και το κράτος, όσο κι αν εξωραϊζεται από διεθνείς συνθήκες και ευγενείς γνωστικές επιδιώξεις.

Ο τρίτος αφηγηματικός άξονας είναι οι φτηνές ζωές των στάλκερ. Όμως, για να καταλάβουμε τη σημασία αυτού του άξονα και της δραματικής κορύφωσης της ίδιας της ιστορίας, χρειάζεται να σταθούμε στο ιντερμέδιο. Οι Στρουγκάτσκι παρεμβάλλουν στην αφήγησή τους μια συνομιλία που μοιάζει να μην παίζει κανένα ρόλο στην εξέλιξη της δράσης, ένα είδος καθαρού φιλοσοφικού αναστοχασμού. Και αυτό τον αναστοχασμό δεν τον αφήνουν σε κανέναν από τους ήρωες, τον αναλαμβάνουν οι ίδιοι υπό τη μορφή *cameo*: Τα δύο αδέρφια, ένας μηχανικός και ένας φυσικός, συζητούν σε ένα μπαρ για το νόημα της Επίσκεψης. Εξ ου και ο τίτλος της ιστορίας: Η ταπεινωτική ερμηνεία που προτείνει ο φυσικός είναι ότι η Επίσκεψη δεν είχε κανένα απολύτως νόημα. Ήταν ένα άνευ σημασίας περιστατικό, μια στάση για κολατσιό στο περιθώριο μιας κοσμικής εκδρομής, και τα όντα που στάθμευσαν πιθανότατα δεν διαπίστωσαν καν την ύπαρξη των ανθρώπων. Φεύγοντας άφησαν τα σκουπίδια τους, τα οποία ασφαλώς αντανakλούν το επίπεδο του πολιτισμού τους, αλλά δεν παύουν να είναι σκουπίδια, δηλαδή αποσυνδεδεμένα και απονοηματοδοτημένα αντικείμενα. Σε αυτά τα σκουπίδια οι άνθρωποι —τα μυρμήγκια από τους γύρω θάμνους— προσπαθούν να βρουν νόημα, γνώση, δύναμη — την προοπτική της κυριαρχίας ή της συλλογικής ευδαιμονίας. Σε αυτό το πλαίσιο, επομένως, το πραγματικό ερώτημα δεν είναι ποια είναι η φύση των επισκεπτών και της τεχνολογίας τους, αλλά τι είδους διανοητική προκατάληψη είναι αυτή που δημιουργεί στους ανθρώπους την ανάγκη να βρουν απαντήσεις — και δη απαντήσεις που θα έχουν νόημα για αυτούς.

Αν και δεν χρησιμοποιούν αυτές τις λέξεις, οι συγγραφείς ασκούν μια ιδιαίτερα δριμεία κριτική στον ανθρωποκεντρισμό και τον ανθρωπομορφισμό. Η ιδέα ότι το σύμπαν μάς οφείλει

απαντήσεις είναι βαθιά θεμελιωμένη στην κουλτούρα του νεωτερικού ανθρώπου. Στο βιβλίο του *Το στρεβλό υλικό της ανθρωπότητας*,¹ ο Αϊζάια Μπερλίν περιέγραφε το πλατωνικό ιδεώδες για τη γνώση που κληροδότησε ο Διαφωτισμός στη νεωτερική σκέψη. Ένα ιδεώδες που, μολονότι αποτελεί μια φανταστική και εξιδανικευμένη αντίληψη, έχει καθιερωθεί ως το απαρασάλευτο γνωσιολογικό θεμέλιο της σύγχρονης επιστήμης. Το ιδεώδες αυτό συγκροτείται από τρεις αρχές: Η πρώτη είναι ότι κάθε γνήσιο ερώτημα οφείλει να έχει μια απάντηση. Δεν υπάρχουν ερωτήματα χωρίς απαντήσεις — εκτός φυσικά αν στερούνται νοήματος. Η πιθανή δυσκολία να απαντηθεί ένα ερώτημα δεν πρέπει από μόνη της να αποθαρρύνει την επιστήμη. *Η απάντηση είναι εκεί έξω και μας περιμένει*. Η δεύτερη αρχή είναι ότι πρέπει πάντα να υπάρχει μια ασφαλής διαδρομή για την ανακάλυψη των απαντήσεων. Τις περισσότερες φορές η δυσκολία να απαντηθεί ένα ερώτημα οφείλεται στην αδυναμία ή την ανικανότητά μας να ανακαλύψουμε αυτή τη διαδρομή. Οφείλουμε να εργαστούμε με μεγαλύτερη επιμέλεια και προσήλωση. *Η γνώση θα είναι η ανταμοιβή του τίμιου κόπου μας*. Η τρίτη αρχή είναι ότι οι αληθινές απαντήσεις, όταν δοθούν, θα πρέπει να εναρμονίζονται μεταξύ τους και να αποτελούν μέρος της μίας και μοναδικής ευρύτερης αλήθειας. Αν δεν συμβαίνει αυτό, τότε κάποιες από τις απαντήσεις μας δεν είναι έγκυρες. Θα πρέπει να εφαρμόσουμε με μεγαλύτερη αυστηρότητα τις αρχές του επιστημονικού ορθολογισμού: *Ο κόσμος έχει νόημα*. Φυσικά, ο Μπερλίν μιλάει για μια αθεμελίωτη γνωσιολογική προκατάληψη, την οποία ήρθε να γκρεμίσει (ανεπιτυχώς, όπως φαίνεται) ο Ρομαντισμός· και οι Στρουγκάτσκι μιλούν, με τη σειρά τους, και πιο προκλητικά, για τη διανοητική αλαζονεία του ανθρώπου, την οποία ήρθε να κλονίσει η Επίσκεψη.

1 Μτφρ. Γιώργος Μερτίκας, Αθήνα, Κριτική: 2004.

Αν η ιδέα ότι το σύμπαν μάς οφείλει απαντήσεις αποτελεί έκφραση ενός ναρκισσιστικού ανθρωποκεντρισμού, η ιδέα ότι αυτές οι απαντήσεις πρέπει να συγκροτούν μια ενιαία και συνεκτική εικόνα, η οποία θα αναλογεί στις αντιληπτικές και γνωστικές δεξιότητες του ανθρώπινου νου, αποτελεί έκφραση ενός αλαζονικού ανθρωπομορφισμού. Το σύμπαν, εντέλει, φτιάχτηκε *γύρω* από τον άνθρωπο και *για* τον άνθρωπο. Ο βιβλικός μύθος όχι μόνο δεν εκτοπίστηκε από τη δυτική νεωτερικότητα, αλλά, μέσω αυτής, και ιδίως μέσω της επιστήμης, έγινε οικουμενικό ιδεώδες. Περνάει απαρατήρητο στην εξέλιξη της ιστορίας, αλλά ο άνθρωπος που διαπράττει τη μεγαλύτερη υπέρβαση είναι ο φυσικός, ο οποίος αντιλαμβάνεται αφενός τη ριζική υπονόμηση του οικουμενικού χαρακτήρα της επιστήμης που επιφέρει η Επίσκεψη και αφετέρου τη μηδαμινότητα του ανθρώπου που αποτυπώνει η μεταφορά του «πικνίκ στο πλάι του δρόμου». Πρόκειται για τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος, αλλά απαιτείται κάποια διανοητική ενάργεια για να μπορέσει να τις αντιληφθεί κανείς. Το περίεργο εδώ είναι ότι αυτή τη διανοητική ενάργεια του την προσφέρει η ίδια η επιστήμη του. «Ο διάολος να σας πάρει, επιστήμονες! Από πού προέρχεται αυτή η περιφρόνησή σας για τον άνθρωπο; Γιατί προσπαθείτε διαρκώς να τον υποτιμάτε;» εξανίσταται ο συνομιλητής του. Κι εκείνος, μολονότι αναρωτιέται απολογητικά τι είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο σπουδαίο, δεν μπορεί να αντισταθεί στον πειρασμό να υποβιβάσει ακόμα περισσότερο τον άνθρωπο σε μια νεγκεντροπική διαδικασία. Λίγες σελίδες παρακάτω, σχολιάζοντας το παράδοξο των νεκρών που σηκώνονται από τους τάφους τους για να επιστρέψουν στα σπίτια τους, παρατηρεί:

Α, οι νεκροί σας... [...] Ακούστε, Ρίτσαρντ, θα έπρεπε να ντρέπεστε. Είστε, αν μη τι άλλο, μορφωμένος άνθρωπος. Στ' αλήθεια, δεν καταλαβαίνετε ότι, με βάση τις θεμελιώδεις αρχές της επιστήμης,

οι νεκροί σας δεν είναι καθόλου πιο αξιοπερίεργοι από τις ανεξάντλητες μπαταρίες; Απλώς τα Ανμπάτ παραβιάζουν τον πρώτο νόμο της θερμοδυναμικής, ενώ οι νεκροί τον δεύτερο, αυτή είναι όλη κι όλη η διαφορά τους. (σελ. 167)

Αν έτσι έχουν τα πράγματα, τι είναι τελικά αυτό που κάνει τον άνθρωπο σπουδαίο; Την απάντηση τη δίνει η κορύφωση της ιστορίας: η ίδια η μηδαμινότητά του. Οι στάλκερ είναι ο τρίτος άξονας του μυθιστορήματος. Πρόκειται για ένα μάτσο τυχοδιώκτες, μαυραγορίτες, προληπτικούς, αμαθείς, βάρβαρους άνδρες. Η ζωή τους αξίζει λιγότερο κι από το τίποτα. Αντίθετα από τη σαμανική φιγούρα του στάλκερ στην αριστουργηματική αλλά όχι πιστή κινηματογραφική μεταφορά του Ταρκόφσκι, οι στάλκερ των Στρουγκάτσκι σέρνονται μέσα στη λάσπη, βυθίζονται στην δύσσομη σαπίλα των βάλτων και λιώνουν από την ακραία ζέστη στα γυμνά τοπία της Ζώνης. Είναι κυριολεκτικά σκουλήκια που έρπουν στο γυμνό τοπίο, με ένα μόνο πράγμα στο μυαλό τους: πώς θα φτάσουν στην πολυπόθητη λεία. Η Ζώνη τους ειρωνεύεται, τους εξευτελίζει, τους απανθρωποποιεί. Τους δείχνει τι δεν είναι. Το γνωρίζουν πολύ καλά και οι ίδιοι: Η είσοδος στη Ζώνη προϋποθέτει (ή *επιφέρει αναγκαστικά*, για τους πιο άπειρους) την παραίτηση από τις αξίες, τα πρότυπα συμπεριφοράς και την αξιοπρέπεια που συγκροτούν τα άτομα στην καθημερινή τους ζωή. Κάθε φορά που μπαίνουν στη Ζώνη δεν ξέρουν αν θα τους καταβροχθίσει κάποια μηχανή θανάτου, αν θα τους ακρωτηριάσει ή θα τους μεταμορφώσει κάποια άγνωστη παγίδα — αν θα κάνουν το στραβοπάτημα που θα τους στοιχίσει τη ζωή ή την αρτιμέλειά τους. Κάθε φορά που επιστρέφουν γίνονται στουπί στο μεθύσι για να διασκεδάσουν τον παραλυτικό φόβο που βίωσαν και να γιορτάσουν το ότι παρέμειναν ζωντανοί. Οι στάλκερ αντιπροσωπεύουν αυτό που αναφέρει πάλι ο φυσικός, προσπαθώντας

να απαντήσει στο ερώτημα του τι είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο σπουδαίο.

Ακούστε. Με ρωτάτε: Γιατί ο άνθρωπος είναι σπουδαίος; [...] Επειδή δημιούργησε μια δεύτερη φύση; Επειδή έθεσε σε κίνηση δυνάμεις σχεδόν συμπαντικές; Επειδή κυριάρχησε στον πλανήτη σε χρόνο μηδέν και άνοιξε παράθυρο στο σύμπαν; Όχι! Επειδή, παρ' όλα αυτά, επέζησε και έχει σκοπό να συνεχίσει να επιζεί. (σελ. 157)

Οι στάλκερ αντιπροσωπεύουν το επίμονο είδος.

Και όμως, υπάρχει και κάτι πέρα από αυτό. Η Χρυσή Σφαίρα. Η μηχανή που φημολογείται ότι εκπληρώνει κάθε επιθυμία. Οι Στρουγκάτσκι αφήνουν εξαρχής να εννοηθεί ότι πιθανότατα πρόκειται για άλλη μια ανθρωπομορφική προβολή, και μάλιστα αρκετά χοντροκομμένη. Τότε γιατί τη θέτουν στο επίκεντρο της αφήγησης τους, στο τελευταίο τμήμα της ιστορίας τους; Πρώτον, γιατί τους δίνει την ευκαιρία να περιγράψουν την ύστατη ταπείνωση που είναι διατεθειμένοι να υποστούν οι στάλκερ προκειμένου να αποκτήσουν το πολυπόθητο αντικείμενο. Εδώ δεν πρόκειται πλέον για μια αποστολή με σκοπό το κέρδος, αλλά για μια καταβύθιση στο σκοτεινό βασίλειο της δυνητικότητας, από το οποίο κανείς δεν ξέρει αν και πώς θα αναδυθεί. Όμως με έκπληξη οι στάλκερ διαπιστώνουν ότι αυτή η καταβύθιση δεν είναι εντέλει παρά μια καταβύθιση στον ίδιο τον εαυτό τους. Μια πυρετική εξερεύνηση αυτού που βρίσκεται μέσα τους και τους συγκροτεί, που τους κάνει ανθρώπους, παρά την ύστατη ταπείνωση που υφίστανται και την αυτολύπηση που έχουν συσσωρεύσει από την άθλια ζωή τους. Με ακόμα μεγαλύτερη έκπληξη, ο ήρωας συνειδητοποιεί ότι αυτό που τον κάνει άνθρωπο είναι αυτό που τους κάνει όλους ανθρώπους: η τυχαιότητα και η μηδαμινότητα της ύπαρξής τους. Και ενώ, γεμάτος οργή και προσδοκία προσέρχεται στη Σφαίρα για να διατυπώσει μια προσωπική ευχή, αναδύεται από την καταβύθισή του με μια ευχή για όλη την ανθρωπότητα. Η Χρυσή Σφαίρα μπο-

ρεί να είναι οτιδήποτε· μπορεί να κάνει αυτό που λέγεται ότι κάνει, μπορεί να κάνει κάτι άλλο ή και τίποτα. Εδώ στη Ζώνη όμως, είναι η λυδία λίθος της ανθρώπινης ψυχής. Ο ήρωας εύχεται αδέξια, σαρκαστικά, αλλά και με όλη του την ψυχή, ευτυχία για την ανθρωπότητα επειδή καταλαβαίνει ότι είναι το μόνο που έχει, ότι χωρίς το συλλογικό δεν υπάρχει προσωπικό κι επειδή, εντέλει, δεν υπάρχει τίποτε άλλο σε ολόκληρο το σύμπαν για να νοιαστεί.

